

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДРЬОМІН ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.97

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ЗЛОЧИННОСТІ
ТА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
академік Академії педагогічних наук
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
Верховна Рада України,
голова Комітету з питань правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОСТЕНКО Олександр Миколайович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України, завідувач
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою, академік Академії
правових наук наук;

доктор юридичних наук, професор
ШАКУН Василь Іванович,
Київський національний університет
внутрішніх справ, перший проректор, член-
кореспондент Академії правових наук України;

доктор юридичних наук, професор
ГЛУШКОВ Валерій Олександрович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри
кримінального права та кримінології

Захист відбудеться «14» травня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «12» квітня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси, що відбуваються в Україні, привели до прискореної криміналізації суспільства, що проявляється, насамперед, у змінах кількісних і якісних характеристик злочинності, консолідації кримінального світу і розширенні сфери його впливу на суспільство, розпаді або деформації базових державних та громадських інститутів, маргіналізації населення, формуванні правового нігілізму та масової аномії як наслідок втрати ціннісних орієнтацій. Штучна деінституціалізація суспільства стала основною метою багатьох псевдореформаторських змін, які власне були спрямовані на створення сприятливих умов для злочинної діяльності. Так, у 1996 р. рівень злочинності в Україні зріс у порівнянні з 1972 р. більше, ніж на 500%. Загрозливі тенденції криміналізації суспільства та інституціоналізації злочинності вимагають адекватного реагування, у тому числі на науковому рівні.

Феномен злочинності, як відомо, досліджується не тільки кримінологами, але й соціологами, психологами, політологами, однак у сучасній Україні, як і в колишньому СРСР, основний внесок у його вивчення зробили юристи. Широко відомі роботи таких українських вчених, як Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.М. Бойко, В.В. Василевич, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, В.К. Грищук, І.М. Даньшин, Т.А. Денисова, Є.В. Додін, С.В. Ківалов, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, Н.А. Зелінська, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвак, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, В.М. Попович, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.В. Тіщенко, А.П. Тузов, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, Н.М. Ярмиш, О.Н. Ярмиш, С.С. Яценко, і багатьох інших, які досліджували кримінологічні, кримінально-правові та криміналістичні аспекти злочинної діяльності. Велике практичне та наукове значення у вивченні злочинності мають фундаментальні дослідження представників російської школи кримінології – Ю.М. Антоняна, Г.А. Аванесова, Ю.Д. Блувштейна, В.М. Бурлакова, Я.І. Гілінського, Г.М. Горшенкова, А.І. Долгової, С.М. Іншакова, І.І. Карпеця, П.О. Кабанова, М.П. Клейменова, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, Н.О. Лопашенко, В.В. Лунєєва, Г.М. Міньковського, В.А. Номоконова, В.С. Овчинського, Е.П. Побегайло, О.Б. Сахарова, Д.А. Шестакова, В.Є. Емінова, О.М. Яковлева та багатьох інших відомих російських учених.

Значним здобутком сучасної кримінології є накопичення величезного масиву статистичних даних щодо динаміки та структури злочинності, аналіз різних аспектів детермінації та організації профілактичної діяльності. Разом з тим, гостро відчувається дефіцит наукових теорій, які узагальнюють дані процеси та пропонують суспільству нову оцінку кримінальної реальності. Очевидно, що кримінологія не може впродовж багатьох десятиліть ґрунтуватись на теоретичних постулатах, сформульованих ще в роки «боротьби з імперіалізмом». Нині стан теоретичної думки в кримінології характеризується пошуком та обґрунтуванням

нових концепцій причин та протидії злочинності. Однією з таких теорій може стати інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства.

Інституціоналізм не є новітньою концепцією. Ще Е. Дюркгеймом та Р. Мертоном було переконливо доведено, що аналіз девіантної поведінки передбачає вивчення соціальних інститутів, процесу «інституціоналізації порушень інституціональних правил». Формування інституціонального напрямку в правознавстві пов'язане з іменами М. Оріу, Л. Дюгі, Г. Гурвича, П. Сорокіна, Ж. Ренара. Помітне місце в західній науці займає інституціональний підхід до вивчення злочинності в межах теорії «економіки злочинів та покарань» (Т. Шеллінг, Г. Беккер). У 1992 р. Г. Беккер був удостоєний Нобелівської премії за «поширення сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки і взаємодії». Інтерес до проблем злочинності в контексті інституціональної теорії виявляли лауреати Нобелівської премії М. Фрідмен, Д. Стіглер, Дж. Б'юкенен. Лідером неоінституціонально-еволюційної теорії справедливо називають американського вченого, лауреата Нобелівської премії Д. Норта, який створив широку концепцію інститутів та інституціональної динаміки. Для розвитку інституціональної теорії криміналізації суспільства важливо підкреслити, що в основі інституціоналізму Д. Норта знаходиться теорія людської поведінки.

У 90-х роках минулого століття американські кримінологи С. Месснер та Р. Розенфельд обґрунтували «теорію інституціональної аномії». У 2006 р. за редакцією Р. Розенфельда була опублікована фундаментальна монографія «Злочинність і соціальні інститути». Широко розповсюджена в США теорія інституціональної легітимності, яку виклав Г. Лафрі у своїй книзі «Втрачаючи легітимність: вулична злочинність і послаблення соціальних інститутів в Америці» (1998).

У радянській кримінології інституціональний підхід до вивчення злочинності в його сучасній інтерпретації не застосовувався, хоча певний інтерес до соціальних інститутів був завжди. Видатний кримінолог А.М. Яковлев уже в 1985 р. приділив серйозну увагу соціальним інститутам у своїй книзі «Теорія кримінології та соціальна практика», а також у монографіях «Соціологія економічної злочинності» (1988), «Соціологія злочинності (кримінологія): Основи загальної теорії» (2001).

В Україні інституціональна теорія як кримінологічна концепція не розроблена. Тим не менш, у працях відомих українських кримінологів ідеться про необхідність аналізу злочинності з позицій інституціоналізму. У контексті віктимологічних досліджень про злочинність як соціальний інститут пише В.О. Туляков. Окремі проблеми інституціоналізації тіньової економіки досліджувалися В.М. Поповичем. Про кримінологічні аспекти інституціональної теорії в межах соціологічних досліджень злочинності пишуть С.А. Гриценко та І.П. Рущенко.

У Росії інституціональний підхід до вивчення злочинності застосовують Н.Б. Бараєва, С.Ю. Барсукова, Л.В. Гевелінг, С.П. Глінкіна, В.М. Єсіпов, В.О. Ісправніков, В.В. Колесников, І.М. Клямкін, Л.Я. Косалс, Ю.В. Латов, А.М. Олейник, В.В. Радаєв, Р.В. Ривкіна, Г.О. Сатаров, Л.М. Тимофєєв та інші відомі науковці. Вагомим внеском у розвиток інституціонального підходу до вивчення злочинності стали докторська дисертація Н.Б. Бараєвої «Організована злочинність як соціальний інститут» (2002); дослідження тіньової економіки, засновані на

трактуванні її як інституту (комплексу інститутів), здійснені Ю.В. Латовим; праці А.М. Олейника, який досліджував тюремну субкультуру та її вплив на суспільство.

Праці вітчизняних та зарубіжних учених мають велике теоретичне та практичне значення. Однак доводиться констатувати, що у вітчизняній кримінології відсутні дослідження злочинності, які б ураховували не тільки кримінальну ситуацію в Україні, але й кримінологічні аспекти соціально-політичних та економічних реформ, які корінним чином змінили інституціональний дизайн суспільства. Заповнити таку прогалину можливо за допомогою інституціонального аналізу злочинності та криміналізації суспільства. Зазначені вище фактори визначають актуальність теми дисертаційного дослідження і зумовили її вибір.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Робота відповідає плану наукових досліджень кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Одеської національної юридичної академії на тему «Актуальні проблеми вивчення та попередження злочинності та кримінологічного обґрунтування удосконалення системи кримінальної юстиції в Україні» і є складовою частиною планів науково-дослідних робіт, які здійснюються Одеською національною юридичною академією у відповідності до теми «Традиції та новації в сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006-2010 роки.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному узагальненні та новому розв'язанні важливої наукової проблеми, що виявляється у створенні цілісної концепції, яка розкриває механізм криміналізації сучасного українського суспільства і сутність злочинності з позицій інституціоналізму як міждисциплінарної методологічної теорії.

Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом вирішення таких основних завдань:

- дослідити еволюцію доктринальних поглядів на злочинність як соціальний феномен у вітчизняній кримінології; визначити основні теоретичні підходи до ідентифікації понять «злочинність» та «злочинець», їх сутності та змісту;
- розкрити природу злочинності як прояву соціальної патології та деструктивності, що руйнує інституціональну цілісність соціуму;
- здійснити дослідження злочинності з позиції теорії соціальної практики та предметної діяльності в рамках інституціонального підходу, виявити механізм зворотного впливу злочинності на суспільство в зазначеному контексті;
- обґрунтувати визначення злочинності як відкритої соціальної системи кримінальних практик на основі інституціонально-синергетичного методу; узагальнити й проаналізувати основні кримінологічні теорії, засновані на економічному неінституціоналізмі («економіка злочинів і покарань») і теорії злочинності, що базуються на соціологічному інституціоналізмі;
- розкрити зміст і методологічне значення інституціональної теорії криміналізації суспільства, сформулювати її концептуальні основи;
- установити характер і ступінь впливу інституціональної кризи, що виявилася в руйнуванні і деформації соціальних інститутів у пострадянських державах, на процеси криміналізації суспільства;

- здійснити кримінологічний аналіз та з'ясувати співвідношення «офіційної» (зареєстрованої) і фактичної злочинності в Україні в перехідний період;
- надати загальну характеристику процесу криміналізації соціальних інститутів та інституціоналізації кримінальних практик у період перехідного (транзитивного) стану суспільства;
- дослідити специфіку і роль соціальної стратифікації й маргіналізації населення в механізмі криміналізації суспільства в перехідний період;
- розглянути феномен масової соціальної аномії в пострадянських країнах як фактор інституціоналізації злочинності;
- розкрити особливості та ступінь впливу засобів масової комунікації в механізмі інституціоналізації злочинності в умовах деформації культурних традицій і цінностей у транзитивному суспільстві;
- показати роль нових комунікаційних технологій у механізмі інституціоналізації злочинності й «віртуалізації» соціальних інститутів на підставі кримінологічного аналізу мережі інтернета;
- здійснити аналіз «кримінального романтизму» у художній творчості і засобах масової інформації як фактору криміналізації суспільства та інституціоналізації кримінальних практик;
- виявити основні фактори, механізм і ступінь інституціоналізації тіньової та кримінальної економіки;
- охарактеризувати значення і місце корупційної соціальної практики як соціального інституту в структурі суспільних відносин;
- дослідити основні риси, структуру і роль організованої злочинності в криміналізації суспільства як особливого соціального інституту.

Об'єктом дослідження є злочинність як соціальне явище та суспільні процеси і відносини в їх взаємодії, які сприяють поширенню злочинності в Україні та криміналізації суспільства.

Предмет дослідження становить кримінологічна концепція інституціоналізації злочинності і криміналізації соціальних інститутів, які розглядаються як взаємопов'язані процеси.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічне підґрунтя дисертації склав діалектичний метод. Діалектика, як універсальний філософський метод пізнання і формування наукового світогляду, дає ключ до вивчення злочинності і соціальних процесів, що призводять до криміналізації суспільства, у їх суперечливості, цілісності та розвитку. У процесі дослідження використовувалися загальнологічні методи і прийоми пізнання, зокрема, аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, індукція і дедукція, аналогія і моделювання, опис, характеристика, порівняння.

У роботі використовувалися принципи історизму, об'єктивності і конкретності, принцип єдності предмета і методу вивчення, а також системно-структурний, порівняльний, прогностичний методи. Використання історичного методу дозволило проаналізувати стан і динаміку злочинності з урахуванням конкретного історичного періоду розвитку суспільства, дослідити різні етапи розвитку кримінологічної теорії

та інституціональної концепції. Вивчення закономірностей, властивостей і тенденцій криміналізації суспільства здійснювалося із застосуванням методу порівняльного правознавства у його діахронічному та синхронічному варіантах: зіставлення фактів і явищ здійснювалось як у часі (від періоду до періоду), так і в просторі (у їх порівнянні у соціальній реальності пострадянських країн). Широко використовувалось концептуальне порівняння, спрямоване на дослідження генезису інституціональної теорії.

Особливе місце в методології досліджень посів системно-функціональний метод, який дозволив досліджувати злочинність як цілісну систему, виділити окремі елементи її структури, надати їх функціональну характеристику і проаналізувати взаємозв'язки із соціальними, політичними, економічними, культурними факторами. Підставою для висновку про системність злочинності слугує уявлення про неї як інституціоналізовану систему кримінальних практик. Застосування синергетичного підходу сприяло обґрунтуванню системного характеру злочинності.

Робота побудована на застосуванні соціологічного підходу до вивчення злочинності, відповідно до якого злочинність розглядається як соціальне явище - один з різновидів соціальної практики, що є продуктом соціуму. Однією з методологічних основ дослідження є системно-діяльнісний підхід, за допомогою якого обґрунтовується предметна інтерпретація злочинної діяльності й уявлення про злочинну діяльність як соціальну практику. Аксіологічний підхід був використаний при дослідженні етичної природи злочинності й масової соціальної аномії як наслідку втрати ціннісних орієнтацій у транзитивному суспільстві й фактору його криміналізації.

Теоретико-методологічною базою дослідження у рамках вивчення інституціональних основ криміналізації суспільства стали праці таких відомих дослідників, як В.А. Бачінін, О.Е. Бессонова, В.М. Біченков, Е.В. Віленська, В.В. Вольчик, Н.Н. Вопленко, Д.П. Гавра, М.Б. Глотов, Є.І. Головаха, С.А. Гриценко, А.П. Дубнов, В.А. Дубовцев, В.І. Добренєв, Б.А. Ерзнкян, Т.І. Заславська, О.А. Івакін, С.М. Іншаков, З.І.Калугіна, Р.І. Капелюшников, С.Г. Кірдіна, М.І. Ковальова, Л.Я. Косалс, О.Л. Копиленко, О.Д. Куценко, Д.С. Львов, С.О. Макеев, С.І. Максимов, Г.В. Матусевич, І.Г. Мітракова, А.М. Нестеренко, Р.М. Нурєєв, Н.В. Паніна, Е.А. Поздняков, В.М. Полтерович, І.М. Попова, П.М. Рабінович, С.П. Рабінович, В.В. Радаєв, Р.В. Ривкіна, І.П. Руценко, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.П. Степаненко, В.Л. Тамбовцев, О.Б. Тарушкін, Д.П. Фролов, М.А. Шабанова, В.М. Шаповал і багатьох інших.

В основу дисертаційної роботи покладено дослідницький підхід з позицій інституціоналізму, що застосовується як методологічна концепція, яка розвивалася представниками правової, соціологічної, економічної, політологічної теорії. У ХХ столітті інституціоналізм став методологічною основою правознавства і державознавства. Понятійно-категоріальний апарат інституціональної теорії криміналізації суспільства сформований соціологічним інституціоналізмом, який опирається на праці засновників соціологічної теорії - О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера. Соціокультурне дослідження інституціоналізації злочинності базується на інституціонально-функціональній теорії культури.

Особливе методологічне значення для інституціонального кримінологічного дослідження має концепція інституціоналізації, розроблена Т. Лукманом і П. Бергером, а також категорія хабітулізації та заснована на ній теорія соціальних практик П. Бергера.

Конкретно-соціологічні методи дослідження (анкетування, інтерв'ювання, вивчення документів, контент-аналіз), статистичний метод застосовувалися на етапі збору наукової інформації. Дослідження мало пролонгований характер та здійснювалося понад два десятиліття, у результаті чого був накопичений та узагальнений значний емпіричний матеріал, поданий у дисертації у вигляді статистичних даних, діаграм і таблиць, у яких відображені: кримінальна статистика за останні 40 років, понад три тисячі різних цифрових показників, які відображають результати опитування населення, матеріали контент-аналізів засобів масової комунікації та результати інших емпіричних досліджень. Проводилося пролонговане дослідження суспільної думки про злочинність у вигляді репрезентативних опитувань населення і спостереження за кримінальним середовищем. Опитування здійснювалися автором у 1984 р. (965 респондентів), у 1994 р. (810 респондентів) і 2002 р. (798 респондентів).

Під науковим керівництвом автора протягом 2000-2002 років здійснювався експеримент з метою запровадження в діяльність кримінально-виконавчих інспекцій методів роботи служб пробації, учасниками якого були Лондонська служба пробації та Управління Державного департаменту з питань виконання покарань в Одеській області.

Емпіричні дані характеризуються репрезентативністю та валідністю, результати, отримані на їх основі, можуть бути визнані обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна одержаних результатів виражається в тому, що вперше у вітчизняній кримінології обґрунтована концепція нового наукового напрямку у вивченні злочинності та криміналізації сучасного українського суспільства, яка створена на основі інституціонального підходу до проблеми злочинності, структури сучасного суспільства, системи криміногенних факторів та окремих видів кримінальних практик, які формуються в самостійні інститути та сприяють криміналізації суспільства.

У роботі запропоновано та обґрунтовано низку нових понять і положень, які мають суттєве значення для формування інституціональної теорії злочинності і криміналізації суспільства, визначення теоретичних основ та концептуальних настанов для практики запобігання та протидії злочинності, а саме:

вперше:

- злочинність і криміналізація українського суспільства розглядаються з позицій інституціональної методології. Сформована інституціональна концепція криміналізації суспільства, в основі якої лежать два взаємопов'язані глобальні процеси: криміналізація соціальних інститутів та інституціоналізація кримінальних практик;

- визначено, що вивчення злочинності в контексті інституціональної теорії ґрунтується на кримінологічному аналізі конкретного інституціонально-правового

простору, зміст якого відображає національну й регіональну специфіку досліджуваних об'єктів. Разом з просторовим важливим є часовий чинник, оскільки інституціональний дизайн суспільства, на відміну від властивостей людини як біологічної істоти, перебуває в рухомому, динамічному стані;

- обґрунтовано необхідність нового кримінологічного підходу до характеристики змісту і сутності злочинності. На підставі аналізу кількісних та якісних показників доведено, що злочинність виявляє себе як масове деструктивне явище, різновид протиправної соціальної практики, яка може бути названа кримінальною практикою. Кримінальні практики посягають на базові суспільні відносини і систему чинних соціальних інститутів, загальноприйнятих моральних та етичних стандартів людського співжиття;

- доводиться, що кримінальні практики складаються із зареєстрованих та латентних злочинів, які взаємозв'язані, системно структуровані, соціально-впорядковані і є основою криміналізованих соціальних інститутів;

- обґрунтовується, що зареєстрована і латентна частина кримінальних практик є єдиним соціальним явищем, яке має загальну детермінацію і соціальний механізм прояву. Мільйони злочинців впливають на функціонування суспільства як активні учасники одночасно багатьох соціальних практик, що виявляється в індивідуальній або колективній діяльності. Правомірна активність людини може поєднуватися зі злочинними формами поведінки. Людина опиняється в стані складного мотивованого вибору варіанту поведінки;

- відзначається, що в структурі кримінальних практик домінує колективна кримінальна діяльність. Як наслідок, формується колективна кримінальна психологія – різновид нового колективістського мислення на основі асоціальних цінностей. Істотний вплив на поведінку індивіда здійснюють колективні (корпоративні) цінності. Природним в такій ситуації є виникнення колективних суб'єктів злочинної діяльності;

- аргументується необхідність інституціонального аналізу злочинності як соціальної системи на основі синергетичного підходу. Доводиться, що з позиції інституціоналізму підставою для висновку про системність злочинності служить уявлення про неї як інституціоналізовану систему кримінальних практик. Кримінальні практики, включені в систему найрізноманітніших соціальних практик, утворюють системні взаємозв'язки і взаємообумовленості;

- обґрунтовується, що в кримінологічному розумінні механізм інституціоналізації злочинності постає як соціальний процес, що має три послідовних етапи – типізацію, об'єктивацію і легітимацію кримінальних практик;

- доведено, що в механізмі інституціоналізації злочинності виявляється взаємодія особистісних і соціальних факторів, що обумовлюють певну соціальну активність індивідів. Відтворюється певний тип поведінки, характер і спрямованість якого обумовлені конкретним соціокультурним середовищем;

- аналізуються уявлення про роль засобів масової комунікації як важливого культурологічного чинника інституціоналізації злочинності й найбільш результативного способу розповсюдження стандартів поведінки і певних цінностей;

підкреслюється особлива роль мережі Інтернет у механізмі інституціоналізації злочинності;

- встановлена наявність взаємозв'язку між масовими соціальними детермінантами злочинності та інституціоналізацією злочинності; доведено, що криміналізація в українському суспільстві має особливості, пов'язані з її перехідним станом, політичними, правовими та економічними реформами, що відбуваються в країні.

- відзначається, що вирішальним чинником прискореної криміналізації українського суспільства стала його деінституціоналізація, що виявилася в окремих випадках у цілеспрямованому руйнуванні раніше усталених соціальних інститутів. Деінституціоналізація як соціальний процес набула особливого розвитку в умовах «транзитивності» української держави й системної кризи, що охопила нашу країну;

- обґрунтовується, що інституціональні зміни в пострадянських державах безпосередньо вплинули на характер та динаміку злочинності і позначилися на процесах криміналізації суспільства. Злочинність, яка тісно пов'язана із соціальними умовами свого існування, у своїх основних видах також має «транзитивний» характер;

- доводиться, що в сучасному українському суспільстві відбувається активний процес інституціоналізації окремих видів кримінальних практик, тобто перетворення злочинності на стійкий соціальний феномен, який постійно відтворюється та, інтегруючись у сформовану систему суспільних відносин, стає нормою поведінки;

- надана кримінологічна характеристика механізмам інституціоналізації окремих видів злочинності, зокрема, тіньовій та кримінальній економіці, організованій злочинності, корупції. Доведено, що організована злочинність, корупція, тіньова економіка проявляють себе як специфічні кримінальні практики, які є основою неформальних, але усталених і впливових соціальних інститутів;

удосконалено:

- наукові погляди на проблеми маргіналізації та стратифікації суспільства в контексті інституціоналізації злочинності;

- наукові уявлення про детермінацію злочинності в транзитивний період розвитку суспільства;

- концепцію інформаційної кримінології, у рамках якої вивчається сучасне інформаційне середовище, яке сприяє інституціоналізації злочинності, взаємозв'язок явищ «інформація – злочинність»;

- характеристику механізмів поширення такого явища, як «кримінальний романтизм». Доводиться, що героїзація злочинців, популяризація «кримінальних авторитетів» створює в суспільстві морально-психологічні умови для інституціоналізації злочинності як звичайної соціальної практики;

набули подальшого розвитку:

- система наукових уявлень про визначення поняття злочинності у вітчизняній кримінології;

- підхід до аналізу сутності та функціональної спрямованості злочинності з позицій предметної діяльності;

- аналіз феноменології злочинності в перехідний період.

4. Практичне значення одержаних результатів. Дисертація має теоретико-прикладний характер, висновки та пропозиції автора становлять науковий та практичний інтерес. Подана концепція інституціонального підходу до процесів криміналізації суспільства значно розширює уявлення про механізми детермінації та відтворення злочинності.

Висновки та рекомендації автора можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – при наступній розробці теоретичних проблем сутності та детермінації злочинності, причин криміналізації суспільства, розробці системи соціальних заходів щодо протидії цим процесам; сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства, спрямованого як на попередження криміногенних процесів в українському суспільстві, так і на протидію злочинності; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів як соціальних інститутів з особливим правовим статусом; навчальному процесі – при розробці та викладанні курсу «Кримінологія», спеціальних курсів, при підготовці відповідних підручників та навчальних посібників.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження пройшли належну апробацію, а саме:

- при підготовці рішень Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», від 4 квітня 2008 року «Про заходи щодо реалізації національної антикорупційної стратегії та інституційного забезпечення антикорупційної політики», від 11 вересня 2009 року «Про стан злочинності у державі та координації діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» (Акт впровадження від 10.03.2010 № 2/9-512-2-5);

- у процесі роботи у якості керівника Одеського центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції у міжнародному проекті «Центри з вивчення транснаціональної злочинності та корупції (TraCCC) в Україні, Росії, Грузії та США» на підставі договору між Американським університетом (Вашингтон, США) та ОНЮА (2002-2005 рр.). Розроблено діючий веб-портал «Одеський центр з вивчення організованої злочинності та корупції» (<http://www.inter.criminology.org.ua>);

- у процесі участі в українсько-американській програмі «Верховенство права», яка здійснювалась Національним інститутом юстиції США та Академією правових наук України (1999-2000 рр.). У межах цього проекту під керівництвом автора дисертації розроблено діючий веб-сайт «Кримінологія та кримінальна юстиція в Україні» (<http://www.criminology.org.ua>);

- у процесі участі в якості українського координатора проекту Британської Ради з розвитку партнерських зв'язків (REAP), який координувався Департаментом міжнародного розвитку Великобританії (2000-2002 рр.) з метою розробки разом з ученими Ноттінгемського університету навчального курсу «Міжнародно-правові стандарти прав людини в сфері кримінальної юстиції та пенітенціарної системи», який у даний час викладається в ОНЮА;

- у процесі участі у міжнародному проекті «Система кримінальної юстиції в Україні», який координувався Департаментом міжнародного розвитку Великобританії і здійснювався Центром з прав людини Школи права Ноттінгемського університету та кафедрою кримінології та кримінально-виконавчого права ОНЮА. У рамках цієї програми під науковим керівництвом автора здійснювався експеримент спільно з Державним департаментом з питань виконання покарань України та Лондонською службою пробації (2000-2002 рр.);

- у процесі розробці проекту Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у складі колегії відповідальних редакторів та робочої групи експертів, створеної на базі Антитерористичного центру при СБУ (Лист СБУ від 4 січня 2002 р. за №33/6);

- у процесі роботи у якості керівника робочої групи, яка розробляла проект Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (Договір з Центром правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України від 15.12.1999 р.).

Матеріали дослідження були використані при читанні лекцій на тему «Проблеми протидії організованих злочинності та корупції в контексті політико-правової ситуації в Україні» в Американському університеті (Вашингтон, США), а також у Школі права Піттсбурзького університету (Піттсбург, США) - січень-лютий 2005 р.

Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на понад тридцяти національних та міжнародних конференціях, наукових семінарах, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності» (Харків, 1998); міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні» (Харків, 1999); міжнародному семінарі з питань практичного застосування європейських конвенцій у сфері кримінального права, організованому Радою Європи (Одеса, 1998); міжнародній конференції з програми регіональних партнерських зв'язків REAP – Conference Proceedings: The Role of Higher Education in the Development of Democracy and an Open Society (Київ, 1999); колоквиумі «Реформування системи кримінального судочинства у частині захисту прав людини у країнах Центральної та Східної Європи» (Ноттінгем, 2000); міжнародній науково-практичній конференції «Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення» (Харків, 2001); міжнародному семінарі «Інформаційне забезпечення боротьби з організованою злочинністю» (Одеса, 2002); науково-практичному семінарі «Корупція: регіональні та галузеві тенденції, проблеми попередження» (Одеса, 2003); 3-й річній конференції Європейського кримінологічного товариства (Хельсінкі, 2003); 4-й річній конференції Європейського кримінологічного товариства (Амстердам, 2004); 3-й та 4-й міжнародних конференціях «Інформаційні технології та безпека (Партеніт, Україна, 2003, 2004); міжнародному науково-практичному семінарі «Боротьба зі злочинністю та права людини» (Одеса, 2006); 5-й міжнародній науково-практичній конференції «Уголовное право: стратегия развития в XXI веке» (Москва, 2008) тощо.

5. Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи викладені у 92 публікаціях, серед яких 4 монографії, з них одна індивідуальна

обсягом 35, 8 ум. друк. аркушів та 3 колективних, у яких автором написані самостійні розділи за темою даної дисертації; у 48 наукових статтях у виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, з яких 3 статті написані в співавторстві, при цьому автору належить не менше 50 % матеріалу, який написаний самостійно та відображає зміст дисертації; у 34 публікаціях, які додатково відображають зміст дисертації, у 6 навчально-методичних посібниках.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять дев'ятнадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 422 сторінки, з яких основний текст дисертації становить 363 сторінки. Список використаних джерел займає 58 сторінок і складається з 591 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкривається сутність та обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, об'єкт та предмет дослідження, його зв'язок з науковими програмами і планами, характеризується ступінь наукової новизни отриманих результатів, їх теоретичне і практичне значення, наводяться дані щодо апробації результатів дослідження, структури і обсягу дисертації.

Розділ 1. «Еволюція уявлень про злочинність: від одиничних злочинів - до соціального інституту» містить шість підрозділів.

У **підрозділі 1.1. «Наукові підходи до визначення злочинності»** аналізуються погляди українських та російських учених щодо визначення поняття «злочинність», серед яких основними є: 1) визначення злочинності на основі формальних ознак злочину; 2) сутнісно-змістовні визначення з метою дослідження злочинності як відносно відокремленої соціальної системи (підсистеми), якій властиві самодетермінація та самовідтворення. Доводиться, що методологічно важливою є оцінка злочинності як однієї зі специфічних різновидів людської активності. Такий підхід відкриває перспективу дослідження її взаємозв'язків з іншими проявами людської активності в контексті історично обумовлених особливостей соціального середовища. Робиться висновок, що злочинність слід аналізувати в контексті широких соціальних зв'язків, у яких задіяна людина.

У **підрозділі 1.2. «Проблема сутності злочинності в кримінології»** розглядаються наукові підходи до розуміння сутності злочинності в тісному зв'язку із сутнісною характеристикою осіб, які вчинили злочини. В умовах зниження моральних вимог у суспільстві пошук сутності злочинності має бути перенесений у сферу людської поведінки, пов'язаної з моральними особливостями особистості та людського співжиття. Якщо злочини визначаються як діяння, вони є продуктом діяльності людини. З цього випливає, що злочинність не може характеризуватися без звернення до сутності особи «діяча» і особливостей його практичної діяльності як центральної категорії соціальної активності. Сутність людини пізнається через характер її практичної діяльності, завдяки якій людина змінює світ, проявляє себе в

цьому світі. Вивчення природи злочинності слід пов'язувати з пізнанням як соціальної, так і біологічної сторін людської сутності, які характеризують цілісність людини, як особистості. Цілісність особистості проявляє себе як певна якісна повнота, внутрішня єдність, що виражається в її системності, структурності, стійкості, відокремленості та самостійності цілого, у способі її існування.

Доводиться, що всі злочинні діяння об'єднує така властивість як соціальна деструктивність. Злочини руйнують інституційну цілісність соціуму, тобто стійкість сформованих і загальноприйнятих відносин у суспільстві.

У підрозділі 1.3. «Злочинність як предметна діяльність» розглядаються питання змісту злочинності з позицій предметної діяльності. Відмічається, що проблема діяльності має філософський, соціологічний та психологічний зміст. Злочинність не є особливим видом людської активності, не знаходиться за межами соціальної діяльності, а є самою діяльністю, виявляючись в тій чи іншій формі в повсякденному житті людей. Основною, або конститутивною, характеристикою діяльності є її предметність. Злочинність виступає лише як один із проявів людської активності та знаходиться у закономірних зв'язках з іншими видами діяльності людини. Предметний характер злочинної діяльності проявляється в конкретних потребах, цілях та мотивах, що є важливою обставиною для характеристики злочинності як різновиду соціальної активності (А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк). Предметність злочинності виявляється в тому, що злочинність здійснює зворотний вплив на суспільство. Механізм зворотного впливу заснований на тому, що злочинна діяльність глибоко імплементована в соціальну тканину суспільства - економічні, політичні, соціальні відносини. Предметність злочинності обумовлює її самодетермінацію. Самодетермінація злочинних форм поведінки здійснюється через взаємообумовленість різних видів діяльностей, якими займається та чи інша людина (діяч). Один вид предметної діяльності породжує інший вид предметної діяльності. Відбувається обмін діяльностями. Злочинна діяльність одних індивідів втягує у свою орбіту інших людей, які стають залежними від цієї діяльності. Формується порочне коло. Люди ведуть злочинний спосіб життя, створюють злочинне середовище існування, яке самі не тільки конструюють, а й відтворюють за рахунок інших людей. У кримінологічному розумінні відтворення злочинності постає як соціальний процес, уособлюючи безперервно триваючі цикли обміну результатами предметної діяльності.

У підрозділі 1.4. «Злочинність як соціальна практика» досліджується кримінологічне значення соціальної практики, розглядається її універсальний характер, визначається роль кримінальних практик в інституціоналізації злочинності. Відзначається, що злочинність проявляє себе не тільки як правове явище, але і як різновид широко розповсюдженої деструктивної соціальної практики людей, що виявляється в індивідуальній або колективній предметній діяльності. В силу характеру та спрямованості цієї діяльності вона кваліфікується як злочинна діяльність, що дозволяє віднести її до різновиду соціальних практик, який автор визначає як «кримінальні практики». З позицій предметності людської діяльності пропонується класифікація кримінальних практик.

Підкреслюється, що кількісні та якісні показники кримінальних практик свідчать про процеси їх інституціоналізації. Кримінальні практики проникають у правове інституційне поле і стають частиною нових системних відносин. Зростання рівня злочинності та розширення сфери впливу кримінальних практик об'єктивно сприяють деформації існуючих інститутів та формуванню нових за своєю сутністю, криміналізованих інститутів, заснованих на інших соціальних цінностях. Відбувається руйнування легального інституційного простору, який функціонує в рамках тієї чи іншої соціальної системи.

У підрозділі 1.5 «Злочинність як система: синергетичний підхід» злочинність розглядається як соціальна система. Серед широкого спектру обговорюваних питань, пов'язаних з цією проблемою, автор виділяє: 1) застосування системного методу при оцінюванні тих чи інших кримінологічних явищ і процесів (злочинність, причини, заходи попередження та ін.); 2) визнання злочинності самостійною соціальною системою (підсистемою), вбудованою в широку соціальну систему (А.І. Долгова). Вихідними для системного аналізу злочинності виступають такі поняття як «людина», «поведінка», «суспільство», «право», що відображають певні рівні соціальної дійсності, серед яких категорія «людина» є центральною. Основним фактором, що дозволяє вважати злочинність системним явищем, є те, що в основі злочинності лежать не кримінально-правові дефініції, а людська діяльність, соціальна практика, що реалізується в рамках конкретних соціальних систем. Предметність певних видів злочинної поведінки обумовлює взаємозв'язок різних видів діяльності між собою і показує, що основою системності злочинності є людина «діяльна», яка включена одночасно в різні соціальні взаємозв'язки. Фактично підставою для висновку про системність злочинності служить уявлення про неї як інституціоналізовану систему кримінальних практик. Кримінальні практики, включені в систему найрізноманітніших соціальних практик, у тому числі соціально-позитивних, утворюють системні взаємозв'язки і взаємообумовленості. Системність злочинності більш глибоко пізнається за допомогою синергетичної методології. У сучасний період синергетика сформувалася як міждисциплінарний напрямок досліджень. У дисертації робиться висновок, що з точки зору синергетики, в основі інституціоналізації злочинності як системи лежить властивість самоорганізації, якісний перехід від хаосу до порядку, яким би змістом не був наповнений цей процес. Системність людській поведінці, у тому числі кримінальній, надають соціальні інститути.

У підрозділі 1.6 «Злочинність у контексті інституціональних теорій» автор простежує розвиток інституціонального підходу до злочинності. Злочинність аналізується крізь призму економічного та соціологічного інституціоналізму. Автор детально аналізує основні підходи до злочинності в руслі економічного неоінституціоналізму (Т. Шеллінг, Г. Беккер), інституціональну теорію аномії, висунуту американськими ученими Р. Розенфельдом і С. Меснером, теорію «інституціональної легітимності» Г. Лафрі. Розглядаються концепції інституціонального підходу до злочинності російських учених Н. Б. Бараєвої, Я.І. Гілінського, В. В. Колесникова, Ю. В. Латова, А. М. Олейника. Аналізуються визначення поняття «соціальний інститут», категорія «неформальний інститут», яка

є основною в інституціональній концепції криміналізації сучасного суспільства. Доводиться, що в основі утворення «неформальних» інститутів перебувають неправові й переважно кримінальні практики. Саме в межах неформальних відносин, заснованих на спільній злочинній діяльності, створюються умови для виникнення більшості «тіньових», «неформальних», або «кримінальних» інститутів, які претендують на своє місце в легальній системі організації суспільства.

Розділ 2 «Особливості криміналізації суспільства в перехідний період» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Феноменологія злочинності в перехідний період» відмічається, що криміналізація в українському суспільстві має власні закономірності та кримінологічні особливості, пов'язані з політичними, правовими та економічними реформами, що відбуваються в країні. Особливістю українського суспільства є те, що протягом усього періоду незалежності воно перебуває в перехідному (транзитивному) стані, що безпосередньо позначається на процесах його криміналізації. У транзитивних країнах, до яких належить Україна, як правило, спостерігається значне зростання злочинності. З метою кримінологічного аналізу аналізуються три періоди в розвитку радянської держави, що істотно відрізняються в порівняльному плані політичною ситуацією, станом економіки, особливостями правового регулювання й, як наслідок, характером та динамікою злочинності.

Відмічається, що значна частина злочинів латентна і залишається без реагування правоохоронних органів. Офіційні дані про рівень злочинності істотно розходяться із заявами і повідомленнями громадян про вчинені злочини. З 1990 р. по 2008 р. включно було зареєстровано понад 29 млн. заяв і повідомлень про вчинені злочини. Кількість осіб, які були притягнуті за ці роки до кримінальної відповідальності, менша приблизно в сім разів і не досягає 4 млн. Тільки в 2008 р. подано 1,5 млн. скарг на незаконні дії або бездіяльність міліції за заявами громадян про вчинені злочини. Аналізуючи наведені статистичні дані та рівень латентної злочинності, автор зазначає, що злочинність за своїми якісними та кількісними характеристиками, територіальною поширеністю, соціально-демографічними ознаками осіб, до неї залучених, є стійким соціальним явищем, яке відповідає характеру розвитку суспільства в цілому.

У підрозділі 2.2. «Криміналізація суспільства як інституціональна криза» доводиться, що причини масштабної криміналізації суспільства криються в особливостях політико-правової та економічної ситуації в країні, що охоплюється поняттям «інституціональна криза».

Більшість пострадянських держав зіткнулося не тільки з необхідністю будівництва нового інституційного апарату, а й з додатковими проблемами перехідного періоду, пов'язаними з визначенням їх територіальних, а також соціокультурних меж. Протиріччя, пов'язані з політичним і соціокультурним протистоянням, особливо гостро відчула на собі Україна, яку протягом усього періоду незалежності потрясають глибокі політичні та економічні кризи. У дисертації робиться висновок, що колишні соціалістичні республіки стали свого роду «полігоном», на якому відпрацьовувались новітні економічні, політичні та

культурологічні технології побудови так званого «ринкового» суспільства західного типу. Проте непідготовленість і форсованість реформ, вплив царюючої багато років адміністративно-командної системи управління економікою, привели не тільки до тотальної криміналізації суспільства, але і зруйнували діючу інституціональну основу держави. Інституціональна криза внаслідок криміналізації суспільства охопила не лише економічну сферу, але й систему органів влади та управління, а також судові та правоохоронні органи. Криміналізація суспільства і інституціональна криза проявили себе як взаємодетермінуючі процеси.

У підрозділі 2.3. «Взаємозв'язок криміналізації та трансформації соціальної структури суспільства» відзначається, що ступінь і характер включеності різних верств населення в економічне, політичне, громадське життя найбезпосереднішим чином позначаються на поведінці, впливають на соціальний статус особи і спосіб життя в цілому. Одним із найбільш помітних явищ, що характеризує процес відтворення злочинності, є зміни в соціальній структурі українського суспільства перехідного періоду. Люмпенізація широких верств населення є основою для поширення девіантної поведінки та криміналізації соціальних відносин. Невизначеність, граничність соціального статусу таких людей характеризує їх як маргінальних особистостей. Структура маргінальної частини суспільства дуже неоднорідна і залежить від системи негативних соціальних факторів. Доводиться, що різні соціальні групи схильні до криміналізації більшою чи меншою мірою.

Звернуто особливу увагу на те, що у сферу злочинної діяльності втягуються традиційно «благонадійні» верстви населення. Представники соціальних груп, які втратили попереднє усталене соціальне становище, отримали назву «нові маргінали». Виділяють два основних фактора залучення їх до злочинної діяльності: соціально-економічні реформи, які поставили інтелігенцію на межу виживання, і зростання «попиту» на високо інтелектуальні форми злочинної діяльності.

Робиться висновок, що криміналізація суспільства, яка полягає в ураженні суспільства злочинністю і поширенні кримінальної ідеології, є загрозою для легітимної інституціональної структури суспільства.

У підрозділі 2.4. «Криміналізація та деінституціоналізація влади» зазначено, масштабне реформування суспільства в пострадянських країнах призвело на початку дев'яностих років до генералізованої інституційної кризи. Доводиться, що злочинність прагне до самовідтворення, впливаючи на базові державні інститути. Штучна деінституціоналізація влади стала основною метою багатьох псевдореформаторських змін, які, по суті, були спрямовані на створення сприятливих умов для злочинної діяльності.

Підкреслюється, що криміналізація постає не тільки як процес розповсюдження кримінальних практик, але і як неспроможність держави в особі її владних інститутів виконувати свої функціональні обов'язки. Існуюча система кримінальної юстиції не відповідає новим суспільним вимогам і не забезпечує належного стану правопорядку. Проникнення злочинності у владу, присвоєння нею функцій держави створює реальні загрози національній безпеці. Державні інститути внаслідок криміналізації втрачають свою легітимність. Втрата легітимності розглядається як одна з важливих ознак деінституціоналізації влади.

Деінституціоналізація органів правопорядку та судової системи зумовлена масштабною корупцією, яка у свою чергу сприяла криміналізації суспільства і розширеному відтворенню злочинності. Збільшення матеріальних і кадрових ресурсів органів забезпечення правопорядку жодним чином не позначилося на стані захищеності суспільства від злочинних проявів. Високий рівень корупції, участь суддів і співробітників правоохоронних органів у криміналізованій економіці, «кришування» кримінальних структур не тільки істотно знижують авторитет і ефективність інститутів правопорядку, але фактично сприяють руйнуванню інституційних основ держави.

Розділ 3. «Механізм інституціоналізації кримінальних практик» складається з шести підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Концептуальні основи теорії інституціоналізації кримінальних практик» відмічається, що розкриття механізму інституціоналізації кримінальних практик є центральною проблемою в рамках теми дисертаційного дослідження.

Автор зазначає, що окремі кримінальні практики можуть мати властивості та ознаки, що дають підставу говорити про них, як про інституціоналізоване соціальне явище. Широка розповсюдженість злочинної поведінки в суспільстві створює об'єктивні та суб'єктивні основи для інституціоналізації окремих кримінальних практик. Мільйони злочинців є носіями особливої ідеології, заснованої на специфічних соціальних цінностях і установках. Доводиться, що розширення сфери «неформального» сектору в структурі поведінки людини, до якого належить і злочинна поведінка, є наслідком інституційної трансформації. Формальне і неформальне, легальне і нелегальне становлять єдину систему, що охоплює господарську діяльність, політику, адміністративну, правоохоронну і правозастосовну діяльність. Механізм інституціоналізації кримінальних практик пов'язаний з практичною діяльністю людей. Об'єктивована соціальна реальність є інституціональною і має примусову силу над індивідом. Інституціоналізація - динамічний процес виникнення, встановлення та передачі соціального порядку. Теорія, висунута Т. Лукманом і П. Бергером, розглядається в дисертації як базова концепція інституціоналізації кримінальних практик і формування кримінальних соціальних інститутів. Відповідно до цієї теорії перший етап інституціоналізації кримінальних практик - типізація. Необхідною умовою типізації є хабітуалізація (узвичаєння) злочинної діяльності. Другий етап інституціоналізації - об'єктивація, тобто процес, за допомогою якого екстерналізовані продукти людської діяльності набувають характеру об'єктивності. Об'єктивація передбачає перетворення

інститутів в об'єктивну соціальну реальність. Третій етап інституціоналізації – легітимація, тобто когнітивні та нормативні інтерпретації інституційного порядку, що сприймаються в процесі соціалізації.

Механізм інституціоналізації злочинності розглядається також крізь призму адаптації населення до соціальних змін. Поширеність кримінальних практик у повсякденному житті сприяє не просто звиканню й адаптації до злочинності, а й формує особливий морально-правовий стан суспільства.

У підрозділі 3.2. «Соціальна аномія як фактор інституціоналізації злочинності» відмічається значення ідей про аномічне суспільство, які лягли в основу багатьох соціальних теорій і визнані фахівцями різних галузей наукових знань. У кримінології традиційно багато уваги приділяється даній концепції, але особливої актуальності вона набуває в період трансформації економічних і політичних систем.

Теорія аномії Е. Дюркгейма та Р. Мертон була адаптована вченими до різних соціальних ситуацій. Особливої уваги заслуговують роботи американських кримінологів С. Меснера і Р. Розенфельда, які сформулювали «теорію інституціональної аномії». Доведено, що необхідною умовою розвитку кримінальної інституціоналізації є «мовчазна» або активна підтримка населенням порушень загальноприйнятих у суспільстві норм. У дисертації робиться висновок, що в умовах, коли держава свідомо відмежовується від вирішення соціальних проблем, «безнормність» і девіантність стають типовим, тобто інституціоналізуючим фактором. Населення формує свою систему законів природного виживання, яка знаходиться за межами права. Такий соціум продукує прискорену криміналізацію всіх суспільних відносин в економічній, політико-правовій, соціальній, духовно-моральній сферах. Для функціонування соціальної системи необхідно забезпечити певний взаємозв'язок і взаємозалежність культурних та інституціональних аспектів поведінки.

У підрозділі 3.3. «Роль комунікативно-інформаційної сфери в інституціоналізації злочинності: методологічні питання» доведено, що комплексне вивчення взаємозв'язку «комунікація – інформація – злочинність» є важливим напрямком кримінологічних досліджень. Засоби масової комунікації (далі – ЗМК) є важливим культурологічним феноменом і найбільш результативним способом трансляції стандартів поведінки і розповсюдження певних цінностей.

Основну увагу зосереджено на ролі ЗМК в механізмі криміналізації суспільства та інституціоналізації злочинності. Сучасне інформаційне середовище сприяє відтворенню злочинності, а у взаємозв'язку явищ «інформація – злочинність» виявляється стійка системна взаємодія. Носії та провідники інформації масового споживання перетворилися на могутній інструмент психологічного впливу. Сучасні засоби прийому і передачі інформації для багатьох людей стали основними джерелами формування соціально значущих понять, стереотипів поведінки, уявлень про більшість соціальних явищ. Результатом дії інформації є розповсюдження і зміцнення певних духовних цінностей, ідеологічний, політичний, економічний або організаційний вплив на оцінки, думки і поведінку людей (Г. Н. Горшенков).

Обґрунтовується висновок, що процес відтворення злочинних форм поведінки зумовлений впливом інформаційно-комунікативного середовища, яке сприяє стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як повсякденного соціокультурного явища, що фактично призводить до її інституціоналізації.

У підрозділі 3.4. «Кримінальний романтизм» у художній творчості як чинник інституціоналізації злочинності» аналізується криміногенність «героїзації» злочинців і констатується, що кримінальний романтизм – це специфічне явище культури, яке отримало розвиток і поширення в художній творчості. Доводиться, що кримінальний романтизм у сучасний час значно поширився, став одним із провідних напрямків у масовій культурі і фактично вийшов за межі творчих культурологічних явищ, реалізувавшись у практичній діяльності людей.

Роль кримінального романтизму в механізмі інституціоналізації злочинності відзначається кримінологами, соціологами і культурологами. Кримінальний романтизм пройшов стадію становлення, структурувався як явище культури. Сучасні вітчизняні та російські художні твори кримінальної проблематики фактично пропагують злочинний спосіб життя, створюють хибні уявлення про соціальні цінності. Контент-аналіз подібних творів показав, що в більшості з них відсутня глибина психологічного аналізу поведінки злочинців та їх жертв, зріле розуміння соціальної реальності. На підставі викривленої інформації формуються повсякденні уявлення про злочинність, які згодом постають як основа неформальної оцінки поведінки, відхиленої від норми. «Кримінальний романтизм» сприяє «узвичаєнню» певних видів поведінки, служить культурологічною основою інституціоналізації злочинності.

У підрозділі 3.5. «Роль засобів масової інформації в інституціоналізації злочинності» розглядається друкована продукція (газети, журнали), кінопродукція, радіо й телебачення як фактори інституціоналізації злочинності.

У дисертації аналізуються соціальні наслідки поширення ЗМІ відомостей про злочинність та її окремі прояви. Наголошується на тому, що стереотипізація злочинності у свідомості людей з певних моральних позицій починає відбуватися вже в ранньому віці. Формування кримінальних практик як соціальних інститутів засновано на сприйнятті певних ціннісних орієнтацій, які пропагуються ЗМІ. Через канали ЗМІ засвоюються стандарти зовнішнього вигляду і поведінки, у тому числі і соціально несхвалюваної, отримуються знання про способи вчинення злочинів. Доведено, що криміногенний вплив демонстрації сцен жорстокості й актів агресії можна розглядати з двох позицій: вплив на особу і вплив на інформаційну функцію. Розглянуто моральні й кримінальні наслідки поширення порнографії в ЗМІ. Встановлено, що найважливішим наслідком «інформаційної» злочинності стає також страх, який багато вчених розглядають як чинник віктимізації населення (М. Варр, В. О. Туляков). Широке поширення через ЗМІ інформації щодо злочинності та злочинців створюють в суспільстві етично-психологічні умови для інституціоналізації злочинності як звичайної соціальної практики.

У підрозділі 3.6. «Інтернет у механізмі інституціоналізації злочинності» проаналізовані кримінологічні аспекти глобальної мережі інтернет. Відмічається, що

інтернет сьогодні постає як найважливіше інформаційно-комунікативне середовище, без якого важко уявити наступний розвиток людства. Проте інтернет не тільки надав широкі можливості для інтенсифікації спілкування та отримання різноманітної інформації, але й створив сприятливі умови для деструктивних дій, крайнім проявом яких є злочинна діяльність. Глобальним соціокультурним феноменом інтернет став унаслідок того, що він, з одного боку, є засобом неінституціоналізованих, невідконтрольованих суспільству комунікацій, з іншого, за допомогою мережі Інтернет інституціоналізуються вкрай неприємні соціальні практики.

Окремий інтерес становлять процеси криміналізації суспільства та інституціоналізації злочинності, що відбуваються за допомогою інтернет-технологій. Мережа Інтернет є особливою «віртуальною реальністю» дійсності, репрезентуючи специфічну картину реального життя. Інтернет позбавляє від нормативного контролю соціальних інститутів і розширює практику неінституціоналізованих соціальних комунікацій. Робиться висновок, що інтернет сприяє інституціоналізації неформальних соціальних практик, оскільки неформальні стандарти спілкування набувають глобальний і фактично неконтрольований характер. Важливо формалізувати правила поведінки у віртуальному світі, наповнити його відповідним змістом, нейтралізувати криміногенний вплив.

Розділ 4. «Інституціоналізовані кримінальні практики» містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1. «Особливості інституціоналізації тіньової та кримінальної економіки» констатується, що інституціоналізована злочинність – це нова якість сучасної злочинності, яка пов’язана з глибокою деформацією основних соціальних інститутів і різних сфер суспільного життя. Процес інституціоналізації тіньової та кримінальної економічної діяльності проходить обов’язкові етапи – типізацію, об’єктивацію і легітимацію цих видів економічної активності. Найбільш показові процеси криміналізації економічної сфери сталися в Україні в перші роки переходу від державно-монополістичної до ринкової економіки. За статистичними даними МВС, кількість осіб, які вчинили злочини в сфері економіки за роки економічної й політичної кризи в Україні (1987–1997 рр.), подвоїлася. У структурі злочинів економічної спрямованості реєструвалися всі види передбачених кримінальним законом діянь, що свідчить про глибоке проникнення кримінальних форм поведінки в економіку.

Надано характеристику механізму інституціоналізації тіньових та кримінальних економічних практик, який виглядає як процес зрощення економіки та злочинності, поширення кримінальної економічної поведінки і його перетворення на домінуючу модель економічних відносин, утвердження корупційної моделі взаємовідносин влади і бізнесу, «тіньових» форм економічної діяльності й «тіньової» моралі. Відмічається, що тіньова і кримінальна економіка виконують певні функції, «заміщуючи» неефективні інститути, відтворюючи власну інституційну структуру, систему норм, зв’язків і відносин. У механізмі інституціоналізації тіньової та кримінальної економіки виявляються закони синергетики, оскільки інакше тіньова економіка знищила б економіку в цілому.

Відбувається зворотне – тіньова економіка не тільки відтворює себе, але й здійснює функції відтворення легальних економічних відносин.

Інституціоналізована економічна злочинність, наділена великою гнучкістю і адаптивністю, виявилася сполучною ланкою між традиційною загальнокримінальною злочинністю та її цінностями і сучасними формами економічної активності, що демонстративно пропагує неправові стандарти соціальної поведінки.

У **підрозділі 4.2. «Корупція як соціальний інститут»** відмічається, що корупція з точки зору змісту та ролі у суспільстві виявляє себе як неформальний, але впливовий інститут, у зв'язку з чим її функції значно змінились та розширились.

Встановлено, що суб'єктами корупційних відносин є абсолютна більшість населення. Залученими до так званих «суспільно небезпечних діянь» виявляються мільйони людей. З суб'єктивної сторони природа корупції обумовлена відсутністю правової культури, масовим правовим нігілізмом, аморалізмом, які панують у суспільстві. З позицій об'єктивної реальності можна стверджувати про появу особливого різновиду неправової соціальної практики - корупційної практики.

Доводиться, що активною ланкою корупційної системи є хабародавці, які до теперішнього часу фактично не ставали об'єктом кримінологічних досліджень. Доведено, що корупція набула системного характеру і в багатьох випадках підмінила офіційні нормативно врегульовані відносини, виконуючи регулятивні функції. Інституціональність і системність корупції виявляється у привласненні функцій легальних соціальних інститутів, відтворенні корупційних відносин на різних лінійних і вертикальних рівнях суспільства, формуванні дієвих корупційних мереж.

У **підрозділі 4.3. «Особливості інституціоналізації організованої злочинності»** містяться науковий аналіз та узагальнення з позицій інституціональної методології різних підходів до вивчення організованої злочинності. Підкреслюється, що інституціональні аспекти організованої злочинності у вітчизняній кримінології ще не вивчались. У російській кримінології організовану злочинність як соціальний інститут на дисертаційному рівні досліджувала Н.Б. Бараєва. Ступінь інституціоналізованості цього виду злочинності визначається її основними властивостями – поширеністю, організованістю і системністю злочинної поведінки. Обґрунтовується висновок, що не усі злочини, які належать до організованих форм злочинності, можуть мати властивості соціального інституту.

Основними ознаками організованої злочинності як соціального інституту є поширеність злочинів з елементами організованості, створення стійких злочинних формувань, тривалість існування, усталеність, виконання певних соціальних функцій, раціональна внутрішня структура, спрямованість на проникнення в політичні, правові та економічні інститути держави.

Обґрунтовано висновок, що організована злочинність в Україні набула особливої якості, яка не тільки дозволяє ідентифікувати її із соціальним інститутом, але й вважати системоутворюючою властивістю сучасного економічного і політичного життя суспільства.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення й запропоноване нове розв'язання важливої наукової проблеми, сутність якої полягає у формуванні цілісної теорії, яка визначає теоретико-методологічні засади пізнання злочинності та криміналізації суспільства на основі інституціонального підходу і виявляється в наступних висновках:

1. Термін «криміналізація», якій раніше застосовувався переважно в кримінальному праві для позначення процесів розширення сфери кримінально-правового регулювання, нині широко використовують для характеристики проникнення злочинних форм поведінки в різні сфери суспільного життя. Процеси, що відбуваються в Україні, призвели до прискореної криміналізації суспільства, що проявляється, насамперед, у негативних змінах кількісних і якісних характеристик злочинності, консолідації кримінального світу і розширенні сфери його впливу на суспільство. Криміналізація суспільства зачіпає інституціональні основи його існування і проявляється у двох взаємопов'язаних глобальних процесах: криміналізації соціальних інститутів та інституціоналізації злочинності.

2. Формально-статистична оцінка злочинності, як сукупності злочинів, не відображає реальну дійсність. В основі сутнісної характеристики злочинності лежать соціальні умови виникнення та існування злочинності, які органічно пов'язані з практичною діяльністю людини та громадською реакцією на неї. Злочинність не перебуває за межами соціальної діяльності, а є самою діяльністю, виявляючись в повсякденному житті людей. Вивчення природи злочинності, як і будь-якого іншого виду людської активності, слід пов'язувати з пізнанням і соціальної, і біологічної сторін людської сутності. Протягом життя людини відбуваються зміни як у її соціальному оточенні, так і у фізичному. Індивідуальність людської сутності виражається в особливостях життєдіяльності, неподільності та цілісності кожної окремої людини як єдиної структурно-функціональної системи, що складається з природних і соціально зумовлених властивостей.

3. Усі злочинні діяння об'єднує така властивість, як деструктивність. Деструктивність злочинності виявляється перш за все в тому, що вона посягає на системно структуровані, соціально впорядковані відносини, що є основою соціальних інститутів. Таким чином, у широкому соціальному контексті злочинність проявляє себе не тільки як протиправне явище, але і як масова деструктивна соціальна практика, що посягає на інституціоналізовані суспільні відносини і систему загальноприйнятих моральних та етичних стандартів людського співжиття. Усі види кримінальної активності людини можуть поєднуватися з правомірними формами поведінки. Людина опиняється в стані складного мотивованого вибору варіанту поведінки.

4. Правова регламентація, характер та спрямованість злочинної діяльності дозволяють віднести її до такого різновиду соціальних практик, яку ми називаємо кримінальними практиками. Кримінальна практика – це поширений різновид соціальної активності, специфічного соціального досвіду, який виявляється в учиненні таких діянь, які наразі й у певному соціокультурному просторі заборонені кримінальним законом. Термін «кримінальні практики» є узагальнюючим і включає

два види злочинів: зареєстровані правоохоронними органами і латентні. Фактично ж ми маємо справу з єдиним соціальним явищем, що має загальну детермінацію. Латентна частина кримінальних практик у своїх окремих видах може значно перевищувати зареєстровану злочинність.

5. Злочинність реалізується в конкретній предметній діяльності. Предметність злочинності виявляється в тому, що злочини здебільшого спрямовані на досягнення певної мети і реалізацію потреб індивідів. Злочинна діяльність глибоко імплементована в соціальну тканину суспільства і справляє зворотний вплив на суспільство. Механізм зворотного впливу заснований на тому, що мільйони злочинців впливають на функціонування суспільства як активні учасники одночасно багатьох соціальних практик. Предметність злочинності зумовлює її самодетермінацію. Самодетермінація злочинності можлива тому, що кримінальні практики тісно пов'язані з іншими видами діяльності. Злочинна діяльність одних індивідів втягує у свою орбіту інших людей, які опиняються залежними від цієї діяльності. Формується порочне коло. Люди ведуть злочинний спосіб життя, створюють злочинне середовище існування, яке самі не тільки конструюють, а й відтворюють за рахунок інших людей. У кримінологічному розумінні відтворення злочинності постає як соціальний процес, уособлюючи безперервно тривалі цикли обміну результатами предметної діяльності.

6. Злочинність має властивості відкритої соціальної системи. Системність людській поведінці надають соціальні інститути. З позиції кримінологічного інституціоналізму підставою для висновку про системність злочинності служить уявлення про неї як інституціоналізовану систему кримінальних практик. Кримінальні практики включені в систему найрізноманітніших соціальних практик і утворюють системні взаємозв'язки і взаємозумовленості. Основним фактором, який дозволяє вважати злочинність системним явищем, є те, що в основі злочинності лежать не кримінально-правові дефініції, а людська діяльність, що реалізується в межах конкретних соціальних відносин. Найбільш ефективним є аналіз злочинності як соціальної системи на основі синергетичного підходу.

7. Злочинність виявляється в індивідуальній або колективній діяльності. У сучасному суспільстві домінує колективна діяльність, яка набуває глобального характеру, що пов'язано з глобалізацією економіки, політики, усіх сфер суспільного життя. Юридичні особи часто стають активними суб'єктами злочинної діяльності, залучають до неї своїх співробітників, багато з яких свідомо приймають рішення про участь у незаконних діях і фактично стають співучасниками колективної злочинної діяльності. Кримінальні форми економічної діяльності, системна корупція в таких сферах, як управління, освіта, охорона здоров'я, судова та правоохоронна діяльність тощо, є «негласним договором» про спільну (колективну) злочинну діяльність. Як наслідок, формується колективна кримінальна психологія – різновид нового колективістського мислення на основі асоціальних цінностей. Суттєвий вплив на поведінку індивіда справляють колективні (корпоративні) цінності, які лежать в основі інституціоналізації злочинності.

8. Криміналізація українського суспільства має особливості, пов'язані з політичними, правовими та економічними реформами, що відбуваються в країні.

Упродовж усього періоду незалежності країна перебуває в перехідному (транзитивному) стані, що призвело до системної кризи і позначилось на процесах його криміналізації. Одним із проявів суспільної кризи є деформація соціальних інститутів. Вирішальним чинником прискореної криміналізації українського суспільства стала його деінституціоналізація, що виявилася в руйнуванні раніше стійких соціальних інститутів. Хаотичне реформування колишнього радянського суспільства призвело на початку 90-х років до руйнування його інституціональних основ. Розпад Радянського Союзу перетворився на глобальний соціальний експеримент, об'єктивно позначившись на механізмах прискореної криміналізації суспільства.

9. Проникнення злочинності у владу, присвоєння нею функцій держави створює реальні загрози національній безпеці. Державні інститути внаслідок криміналізації втрачають свою легітимність. Втрату легітимності ми розглядаємо як одну з важливих ознак деінституціоналізації влади. Особливо небезпечним слід визнати криміналізацію органів, що відповідають за забезпечення правопорядку в країні. Фактична деінституціалізація органів правопорядку та судової системи, зумовлена масштабною корупцією і «кришуванням» кримінальних структур, у свою чергу, сприяла криміналізації суспільства і розширеному відтворенню злочинності. Кримінальність влади стала її самостійною властивістю, а в багатьох випадках і функціональною ознакою. Протистояння кримінальній державності розглядається як першочергове завдання кожного конкретного суспільства і водночас як одна з найважливіших проблем глобального рівня.

10. Розпад і трансформація інституціональної структури суспільства призвели до тотальної криміналізації населення, яке представляє різні верстви суспільства та соціальні групи. Криміналізація окремих соціальних груп найчастіше асоціюється з так званими маргінальними верствами суспільства. Суб'єктивною основою інституціоналізації злочинності є соціальна аномія, що стала наслідком дисфункції офіційних інститутів держави. Масова аномія в пострадянських країнах має істотну специфіку. Політичні і соціально-економічні реформи супроводжувалися зміною ціннісних орієнтацій. Ідеологічний вакуум неминуче призводить до аномії – дезінтеграції етичних цінностей. Формування кримінальних практик як неформальних соціальних інститутів засновано на сприйнятті певних ціннісних орієнтацій людей, включених в ці практики.

11. Проаналізовані соціальні та соціально-психологічні чинники інституціоналізації злочинності дозволяють зробити висновок про значну залежність поведінки людей від комплексу соціальних інститутів, які формують їх спосіб життя. У механізмі інституціоналізації злочинності виявляється взаємодія особистісних і соціальних факторів. Відтворюється в соціальному середовищі певний тип поведінки, характер і спрямованість якого зумовлені конкретним соціокультурним середовищем, що сформувався на основі цінностей, соціальних стандартів, традицій, правил поведінки, властивих конкретному соціуму, й особливостей особистості. При цьому мова може йти не тільки про явно криміногенне середовище, а й про групи, соціальні функції яких офіційно, тобто нормативно-організаційно, орієнтовані в позитивному напрямку.

12. Злочинність за своїми якісними та кількісними характеристиками, територіальною поширеністю, соціально-демографічними ознаками осіб, до неї втягнутих, представляє стійке соціальне явище, яке розвивається відповідно до логіки розвитку суспільства в цілому. Суперечності і невідповідності в інституціональній системі реформованого суспільства, виступаючи важливим джерелом неправових практик, поступово втягують кримінальні практики у свою орбіту, перетворюючи їх на елемент інституціональної системи суспільства. Злочинність не просто вплетена в сучасні трансформаційні відносини: йде активний процес інституціоналізації окремих видів кримінальних практик, тобто перетворення злочинності на стійкий феномен, який постійно відтворюється та, інтегруючись у формовану систему суспільних відносин, стає нормою (звичним зразком) поведінки.

13. Окремі кримінальні практики можуть володіти властивостями та ознаками, що дають підставу говорити про них, як про інституціоналізоване соціальне явище. Правомірне і протиправне, формальне і неформальне, становлять єдину систему, що охоплює всі сфери суспільства. Інституціоналізація – динамічний процес виникнення, встановлення та передачі соціального порядку. Інституціоналізовані кримінальні практики належать до неформальних (нелегальних) інститутів. Перший етап інституціоналізації кримінальних практик – типізація. Необхідною умовою типізації є габітуалізація (узвичаєння) злочинної діяльності. Другий етап інституціоналізації – об'єктивація, що передбачає перетворення інститутів в об'єктивну соціальну реальність. Третій етап інституціоналізації – легітимація, тобто когнітивні та нормативні інтерпретації інституційного порядку, що сприймаються в процесі соціалізації. Злочинність не є всеосяжним соціальним інститутом. Слід виокремлювати злочини, які можуть бути інституціоналізовані (наприклад, економічні, корупційні, організовані), і злочини, які не можуть бути інституціоналізовані (необережні, насильницькі, статеві тощо).

14. Процес відтворення злочинних форм поведінки зумовлений впливом інформаційно-комунікативного середовища, яке сприяє стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як повсякденного соціокультурного явища, що фактично призводить до її інституціоналізації. Комплексне вивчення взаємозв'язку «злочинність – інформація» є важливим напрямком кримінологічних досліджень. Засоби масової комунікації є впливовим культурологічним феноменом і найбільш результативним способом трансляції стандартів поведінки і поширення певних цінностей. Вивчення проблеми поширення через ЗМІ такого явища, як «кримінальний романтизм» підтверджує, що героїзація злочинців, популяризація «кримінальних авторитетів» створює в суспільстві етично-психологічні умови для інституціоналізації злочинності як звичайної соціальної практики. Злочинність виходить з «тіні», а злочинці стають вельми помітними особами.

15. Особливе місце в поширенні кримінальних стандартів поведінки належить сучасним видам масової комунікації, перш за все інтернету, який розширив сферу безпосереднього спілкування фактично до меж, які не піддаються вимірюванню. Потреба в кримінологічному спостереженні за глобальною комп'ютерною павутиною зумовлена, по-перше, значним поширенням явища, позначеного

термінами «комп'ютерна злочинність» або «кіберзлочинність», по-друге, негативними соціально-психологічними і кримінологічними наслідками впливу інформації, поширюваної в інтернеті. Саме ці два аспекти визначають інтерес кримінологів до інтернет-технологій. У механізмі інституціоналізації злочинності у сучасних правових реаліях і організаційно-технічних межах інтернет виконує одну з основних функцій, надаючи можливості для реалізації і першого, і другого варіанту його використання.

16. Інституціоналізована злочинність – це нова якість сучасної злочинності, яка пов'язана з глибокою деформацією основних соціальних інститутів і різних сфер суспільного життя. Фактично у всіх випадках інституціоналізації кримінальних практик останні або успішно конкурують із легальними інститутами, або через упровадження в їх діяльність деформують їх суть. Найбільш реальних ознак соціального інституту кримінальні практики набувають у сфері економіки. Механізм інституціоналізації тінювих та кримінальних економічних практик виглядає як процес зрощення економіки та злочинності, поширення кримінальної економічної поведінки і його перетворення на домінуючу модель економічних відносин, утвердження корупційної моделі взаємовідносин влади і бізнесу, «тінювих» форм економічної діяльності й «тінювої» моралі. Тінюва і кримінальна економіка виконують певні функції, «заміщуючи» неефективні інститути, відтворюючи власну інституційну структуру, систему норм, зв'язків і відносин.

17. Корупція з точки зору змісту та ролі у суспільстві виявляє себе як неформальний, але впливовий інститут, у зв'язку з чим її функції значно змінились та розширились. Інституціоналізація корупції виявляється в тому, що корупційні відносини настільки тісно вплелися в тканину політичних, економічних, правових взаємин, що стали виконувати регулятивну функцію і привласнили частину функцій легальних соціальних інститутів, що створює загрозу національній безпеці. У суспільстві сформувалася особлива культура, яку можна назвати корупційною субкультурою. Корупційна практика виявляє себе як один із усталених різновидів соціальної практики. Побудовані корупційні піраміди постають як гігантські споруди, на вершині яких перебувають недосяжні для суспільного і правового осуду політичні діячі, фінансові олігархи, охоронці закону. Піраміда міцна тому, що має в основі мовчазну і, хоча багато в чому й вимушену, підтримку широких верств населення.

18. Як засвідчує міжнародний досвід, найбільших успіхів у протидії корупції досягають ті країни, у яких здійснюються взаємопов'язані інституційні, правові, економічні, культурологічні та політичні заходи, що дозволяють контролювати і впливати на криміногенну ситуацію. Проте в країнах перехідного економічного типу із низьким матеріальним рівнем життя боротьба з корупцією передбачає вибір пріоритетів. З метою підвищення ефективності протидії корупції слід привести у відповідність до міжнародно-правових договорів, до яких приєдналася Україна, багатьох нормативних актів, що об'єктивно створюють можливості для корупції. Ідеться не стільки про профілактичні й каральні закони, скільки про закони та інші нормативні акти, що регламентують відносини в різних сферах суспільного життя (економіка, політика, управління, культура та ін.). Існує нагальна потреба в

проведенні моніторингу криміногенного «прокорупційного» законодавства.

19. Організована злочинність проявляє себе як особливий вид кримінальної практики, дедалі більш виразно виявляючи риси соціального інституту. Ступінь інституціоналізованості цього виду злочинності багато в чому визначається її основними властивостями – організованістю і системністю злочинних форм поведінки. Інституціональний характер організованої злочинності виявляється, зокрема, в тому, що з метою самозбереження та самовідтворення злочинним організаціям доводиться створювати мережу соціальної підтримки в суспільстві. Не всі злочини, які належать до організованих форм злочинності, можуть мати властивості соціального інституту. Основними ознаками організованої злочинності як соціального інституту є поширеність злочинів з елементами організованості, створення стійких злочинних формувань, тривалість їх існування, усталеність, виконання певних соціальних функцій, раціональна внутрішня структура, спрямованість на проникнення у політичні, правові та економічні інститути держави.

20. Інституціональний підхід до вивчення злочинності та криміналізації суспільства є питанням методологічним, а інституціональні теорії обов'язково відображають не тільки загальні закономірності, але й специфіку місця і часу соціального буття, й наповнюються різним змістом. З огляду на це варто зазначити, що сліпе запозичення концепцій, адаптованих до умов різних країн та історичних періодів, безумовно, контрпродуктивне, проте освоєння методологічного підходу, розробленого у контексті цих концепцій, може дати цінний інструментарій для наукового пошуку і важливих практичних рішень у протистоянні злочинності. Це особливо важливо в умовах пострадянських країн, які за історичними мірками миттєво опинилися на «руїнах» не тільки свого соціального устрою, але й багатьох наукових, зокрема кримінологічних, догматів.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Монографії:

1. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография / В.Н. Дрёмин. – О. : Юрид. лит-ра. – 2009. – 616 с.

Рецензії: 1. Джужа О.М., Василевич В.В. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства / О.М. Джужа, В.В. Василевич // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010, №1.- С. 278-281.

Меркулова В.О. Новые подходы к изучению преступности и механизма криминализации общества / О.В. Меркулова // Юридичний вісник. – 2010. – №1. – С. 76-81

2. Дрёмин В.Н. Теоретические и практические проблемы имплементации Европейских пенитенциарных правил в уголовно-исполнительное законодательство Украины / [Дрёмин В.Н, Дрёмина Н.А., Делинский А.А и др.] : Проблемы вхождения Украины в европейское правовое пространство : монография / Под. ред. Кивалова С.В., Черкеса М. Е. – О. : Юрид. лит-ра. – 1999. – С. 47-67. – 114 с.

3. Дрёмин В.Н. Криминальный террор в социальном механизме воспроизводства преступности / [С.В. Кивалов, В.Н. Дрёмин, М.Е. Черкес и др.] // Социально-правовые аспекты терроризма : монография / : под ред. М. Е. Черкеса. – О. : Фенікс, 2003. – С. 193-212. – 234 с.
4. Дрёмин В.Н. Преступность как объект криминологического изучения / [В. Н. Дрёмин, А.А. Березовский, Ж.В. Мандриченко и др.] : Преступность и криминологические основы уголовной юстиции: монография / Под ред. В.Н. Дрёмина. – О. : Фенікс, 2007. – С. 4-81.- 279 с.

Статті у журналах і збірниках наукових праць, перелік яких затверджено ВАК:

5. Дрёмин В.Н. Права осужденных: стандарты и реальность / В.Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 1998. – № 4 – С. 125-130.
6. Дрёмин В.Н. Лишение свободы: пенитенциарные и криминологические проблемы / В.Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 1999 – №1. – С. 35-37.
7. Дрёмин В.Н. Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом / В.Н. Дрёмин, Н.А. Дрёмина, С.А. Зелинский // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Кивалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 1998. – №5. – С. 151-159.
8. Дрёмин В.Н. Правовая природа и применение международных стандартов обращения с заключенными / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Кивалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 1999. – №6. – С. 3-8.
9. Дрёмин В.Н. Социальная стратификация и преступность (к вопросу о криминализации общества) / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред С.В. Кивалов. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – №8. – С. 299-305.
10. Дрьомін В.М. Соціальні та правові підстави застосування в Україні покарань, альтернативних позбавленню волі / В.М. Дрьомін // Право України. – 2000. – № 6. – С. 27-31.
11. Дрёмин В.Н. Социально-психологический механизм воспроизводства терроризма / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Кивалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – №8. – С. 78-83.
12. Дрёмин В.Н. Преступность как объект системного анализа / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Кивалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – №7. – С. 242-255.
13. Дрьомін В.М. Кримінологічні аспекти призначення та виконання покарань / В.М. Дрьомін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – №1. – С. 160-162.
14. Дрьомін В.М. Динаміка та структура застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі / В.М. Дрьомін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – №2. – С. 28-30.
15. Дрьомін В.М. Деякі питання удосконалення діяльності органів, що виконують покарання, не пов'язані із позбавленням волі / В.М. Дрьомін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – №3. – С. 56-59.

- 16.Дрьомін В.М. Пробація: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції / В.М. Дрьомін // Право України. – 2000. – №12. – С. 120 – 123.
- 17.Дрёмин В.Н. Идеи социальной реабилитации в Минимальных стандартных правилах обращения с заключенными / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред С.В. Ківалов. – 2000. – №9. – С. 423-426.
- 18.Дрёмин В.Н. «Отмывание» доходов: проблема законодательного определения / В.Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 2000. – №2. – С. 80-81.
- 19.Дрёмин В.Н. Безработица как фактор воспроизводства преступности / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол. : С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – №9. – С. 77-81.
- 20.Дрёмин В.Н. Криминологическая политика в сфере борьбы с организованной преступностью / В.Н. Дрёмин, С.В. Кивалов // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія та практика). Міжвідомчий науково-дослідний центр / Голов. ред. Я.Ю. Кондратьєв. – Київ, 2001. – № 4. – С. 28-33.
- 21.Дрьомін В.М. Зменшення тюремного населення: пошук нових шляхів / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 10-11. – С.238-244.
- 22.Дрьомін В.М. Інститут пробації в зарубіжному законодавстві / В.М. Дрьомін // Вісник прокуратури України. – 2001. – №3. – С. 97-101.
- 23.Дрьомін В.М. Деякі міжнародно-правові механізми боротьби з відмиванням доходів, здобутих злочинним шляхом / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 12. – С. 290-294.
- 24.Дрьомін В.М. Кримінальна ідеологія як фактор відтворення злочинності / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – Вип. №11. – С. 499-505.
- 25.Дрёмин В.Н. Конституционные основы уголовно-исполнительного законодательства / В.Н. Дрёмин // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція. – Б-ка журн. «Юридический вестник». – О. : Юрид. л-ра, 2001. – С.303-308.
- 26.Дрёмин В.Н. Этическая природа преступности (к вопросу о криминализации социального поведения) / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол. : С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – Вип.14 – С.21-27.
- 27.Дрёмин В.Н. Интернет как предмет информационной криминологии и фактор воспроизводства преступности / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – Вип.15. – С. 287-293.
- 28.Дрьомін В.М. Террор как метод организованной преступности / В.М. Дрьомін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Спеціальний випуск, 2002. – С. 140-142.
- 29.Дрёмин В.Н. Преступность и её организованные формы как социальная практика / В.Н. Дрёмин // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2003. – С. 12-25.

30. Дрёмин В.Н. Организованная преступность и криминальная культура: механизмы взаимодействия / В.Н. Дрёмин // Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания: сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2003. – С. 78-88.
31. Дрёмин В.Н. Общественное мнение о коррупции в судебных и правоохранительных органах / В.Н. Дрёмин // Коррупция: региональные и отраслевые тенденции: сб. науч. статей. Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2003. – С. 108-115.
32. Дрёмин В.Н. Борьба с международным терроризмом в контексте прав человека / В.Н. Дрёмин // Международное право после 11 сентября 2001 года : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, М.Е. Черкеса. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2004. – С. 71-83.
33. Дрёмин В.Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Фенікс, 2004. – Вип.20. – С. 123-131.
34. Dryomin V. Organized Crime and Corruption in Ukraine as a System Phenomenon / V. Dryomin // Organized Crime, Trafficking, Drugs. – Helsinki , HEUNI, 2004. – P.49-60.
35. Дрьомін В.М. Застосування пробації як засіб декриміналізації суспільства / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – №25. – С. 372-377.
36. Дрёмин В.Н. Международный и национально-правовой антитеррористический финансовый режим / В.Н. Дремін, Н.А. Зелинская // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – №26. – С. 164-183.
37. Дрёмин В.Н. Коррупционная практика: актуальные вопросы уголовно-правового воздействия / В.Н. Дрёмин // Правовые проблемы противодействия организованной преступности : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2005. – С. 99-109.
38. Дрьомін В.М. Особливості формування кримінальної субкультури / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – Вип.25 – С.21-27.
39. Дрёмин В.Н. Информационная мегасреда в механизме криминализации общества / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – Вип.27 – С.203-208.
40. Дрёмин В.Н. Насилие в механизме криминализации общества / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – Вип.29. – С.532-537.
41. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика и предметная деятельность / В.Н. Дрёмин // Наукові праці ОНЮА. – Т. 5. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – С. 251-261.
42. Дрёмин В.Н. Права человека и криминализация общества (о негативных аспектах борьбы с преступностью) / В.Н. Дрёмин // Права человека и борьба с преступностью : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2006. – С. 23-37.

- 43.Дрьомін В.М. Основні напрямки державної кримінологічної політики у механізмі декриміналізації суспільства / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – Вип. 30. – С.193-198.
- 44.Дрёмин В.Н. О некоторых философских проблемах криминологии / В.Н. Дрёмин //Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии : сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2007. – С. 53-67.
- 45.Дрьомін В.М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – №32 – С.265-271.
- 46.Дрёмин В.Н. Социальные функции криминологии: история и современность / В.Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 2007. – №4. – С. 119-130.
- 47.Дрёмин В.Н. Социальный механизм воспроизводства и самодетерминации преступности / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Голов. ред. С.В. Ківалов.– О. : Фенікс, 2007. – Вип. 32. – С. 73-83.
- 48.Дрёмин В.Н. Институционализация преступности и институциональная криминология: концептуальные подходы / В.Н. Дрёмин // Сучасна кримінологія та проблеми протидії злочинності : зб. наук. праць / Під ред. М.Ф. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Б-ка журн. „Юридичний вісник”. – О. : Фенікс, 2008. – С.54-70.
- 49.Дрёмин В.Н. Кого и за что карает государство? / В.Н. Дрёмин // Митна справа. – 2009. – №1 (часть вторая). – С.92-93.
- 50.Дрьомін В.М. Кримінологічні основи удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – №46. – С. 439-445.
- 51.Дрьомін В.М. Інституціональна теорія відтворення та протидії злочинності / В.М. Дрьомін // Право України. – 2009. – №7. – С. 45-51.
- 52.Дрьомін В.М. Каральна політика держави та проблеми деінституціалізації тюремного середовища / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра. – 2009. – №47.– С. 131-139.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

- 53.Дремин В.Н. О причинах выбора несовершеннолетними правонарушителями среды общения из числа ранее судимых лиц / В.Н. Дрёмин // Вопросы борьбы с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность: межвузовский сборник научных трудов / [Летучих В.И., Николук В.В., Радов Г.А. и др.] : под ред. Марцева А.И. – Омск : изд-во ОВШМ МВД России, 1984. – С. 137-143.
- 54.Дрёмин В.Н. Правовые и социально-психологические последствия уголовного наказания / В.Н. Дремин // Тезисы докладов на межвузовской научно-практической конференции. – Одесса, 1987. – С.55.
- 55.Дрёмин В.Н. О механизме криминогенного влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних / В.Н. Дрёмин // Вопросы теории и практики предупреждения

- преступлений : межвузовский сборник / Ответ. ред. Г.М. Чечель. – Барнаул : изд-во Алтайского ун-та, 1986. – С. 126-134.
56. Дрёмин В.Н. Классификация поощрительных норм, применяемых к лицам, лишенным свободы / В.Н. Дрёмин, А.Ф. Сизый // Актуальные проблемы исправительно-трудового права (теория и практика) : сб. науч. статей. – Рязань : изд-во РВШ МВД СССР, 1989. – С.37-48.
57. Дрёмин В.Н. Общение несовершеннолетних с ранее судимыми лицами как криминогенный фактор / В.Н. Дрёмин // Причины отдельных видов преступности и проблемы борьбы с ними : сб. науч. статей / Под ред. Долговой А.И. – М. : Изд-во ВНИИ при Генеральной прокуратуре СССР. – 1989. – С. 162-167.
58. Дрёмин В.Н. Политическое и маргинальное поведение: криминологический ракурс / В.Н. Дрёмин // Политология и социально-политические процессы в советском обществе : тезисы докладов и выступлений на Всесоюзной научно-практической конференции (м. Одеса, 25-27 апреля). – О., 1991. – С. 94-96.
59. Дрёмин В.Н. Новые ориентиры в уголовно-исполнительной политике / В.Н. Дрёмин // Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень на республіканській науковій конференції. – Київ, 1992. – С. 127-129.
60. Дрёмин В.Н. Проблемы криминалистической профилактики преступлений / В.Н. Дрёмин // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : сб. науч. статей. – О., 1993. – С. 129-133.
61. Дрьомін В.М. Кримінологія: криза чи відродження? / В.Н. Дрёмин // Україна: становлення незалежності : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. – Одеса, 1993. – С. 70-72.
62. Дрёмин В.Н. Современные стратегии предупреждения преступности / В.Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – О. : Юрид. л-ра, 1994. – Вип.1. – С.170-175.
63. Дрьомін В.М. Політичні аспекти боротьби із злочинністю / В.М. Дрьомін // Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення. Всеукраїнська науково-практична конференція : тези. доп. та наук. повідомлень. – Одеса, 1993. – С. 39-40.
64. Дрёмин В.Н. Ограничение преступности: международный опыт / В.Н. Дрёмин // Юридический вестник. – 1994. – №3. – С.44-46.
65. Дрьомін В.М. Проблеми побудови національної держави та транснаціональна злочинність/ В.М. Дрьомін // Українське національне відродження : проблеми, прогнози, державна політика : зб. тез виступів. – Одеса, 1995. – С. 44-45.
66. Дрёмин В.Н. Уголовный терроризм как фактор организованной преступности / В.Н. Дрёмин // Юридична освіта і правова держава : зб. наук. праць. – О., 1997. – С. 219-224.
67. Дрёмин В.Н. Международное сотрудничество и проблемы реформирования законодательства в сфере борьбы с экономической преступностью / В.Н. Дрёмин, С.В. Кивалов // Материалы международной науч.-практ. конф.. – Харьков, 1998. – С. 162-169 .
68. Дрёмин В.Н. Террористическая деятельность организованных преступных групп / В.Н. Дрёмин // Весы фемида. – 1998. – № 2. – С. 11-14.

- 69.Дрьомін В.М. Терористичні форми організованої злочинності / В.М. Дрьомін // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей) : зб. наук. праць. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1999. – С. 57-58.
- 70.Dryomin V. International Co-operation Specialist Training Systems in Sphere of Human Rights Standards for the Organs of Criminal Justice and the Penitentiary System // Conference Proceedings : The Role of Higher Education in the Development of Democracy and an Open Society. – Kyiv, 1999. – P. 78-79.
- 71.Дрёмин В.Н. Маргинальная личность: проблемы самоидентификации и насилие в семье / В.Н. Дрёмин // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї. – 1999. – С. 53-58.
- 72.Dryomin V. Terrorism Forms of Organized Crime / V. Dryomin // Problems of Fighting Organized Crim in the Regions (based on the materials of Kharkiv and Poltava regions) // Kharkiv : Kharkiv Center for the Stady of Organized Crime Yaroslav Mudry National Law Academy of Ukraine . – 1999. – P. 57-58.
- 73.Дрьомін В.М. Репродукування тероризму: соціально-психологічний механізм / В.М. Дрьомін // Тероризм і боротьба з ним (аналітичні розробки пропозиції наукових та практичних працівників. – Т. 19. – К., 2000. – С. 199-202.
- 74.Дрьомін В.М. Культурологічний механізм формування кримінального середовища неповнолітніх / В.М. Дрьомін // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць за матеріалами конференції, присвяченої 80-й річниці від заснування державного показового дитячого містечка імені III Комінтерну в Одесі. – О. : Юрид. л-ра , 2001. – С.3-9.
- 75.Дрёмин В.Н. Преступная организация и банда: проблемы разграничения / В.Н. Дремин / Новый кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : материалы международной научно-практической конференции «Питання застосування нового кримінального кодексу України». – Харків, 2002. – С. 180-182.
- 76.Дрёмин В.Н. Глобализация информационных систем как фактор глобализации преступности / В.Н. Дрёмин // Інформаційні технології та безпека : збірн. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 54-61.
- 77.Дрьомін В.М. Сучасний бандитизм: окремі кримінологічні та кримінально-правові аспекти / В.Н. Дрьомін // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар.-практ. семінару (Харків, 1-2 жовтня 2002 р.) / За заг. ред. Сташиса В.В. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 233-236.
- 78.Dryomin V. Crime and its organized forms as a type of social practice / V. Dryomin // In: Organized Crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference of the European Society of Criminology. – Helsinki, HEUNI, 2003. – P.48-49.
- 79.Дрёмин В.Н. К вопросу о предмете информационной криминологии / В.Н. Дрёмин // Інформаційні технології та безпека : збірн наук пр. – К., 2003. – Вип. 3 – С.52-62.
- 80.Dryomin V. Security in the Black Sea Region : Ukrainian Perspective / V. Dryomin // In Selected papers presented at the 4th Annual Conference of the European Society of Criminology. – Amsterdam, 2004. – P. 126-127.

81. Дрёмин В.Н. Вторичная преступная деятельность в механизме воспроизводства преступности / В.Н. Дрёмин // Правове життя сучасної України : зб. тез доп. 10-ї ювілейної звітної наук. конф. професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 27-28 квітня 2007 р.). – О. : Фенікс, 2007. – С. 322-324.
82. Дрёмин В.Н. Лишение свободы в механизме уголовно-правового воздействия на несовершеннолетних преступников / В.Н. Дрёмин // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі : матеріали Міжнародної наук. конф. (Одеса, 21-22 вересня 2007 р.). – О. : Фенікс, 2007. – С. 310-315.
83. Дрёмин В.Н. Тенденции развития института уголовной ответственности за организованные формы преступной деятельности во внешнеэкономической сфере в уголовном законодательстве Украины / В.Н. Дрёмин, Т.В. Мельничук // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы Пятой международной научно-практической конференции (Москва, 24-25 января 2008 г.). – М. : Проспект, 2008. – С. 499-503.
84. Дрёмин В.Н. Криминальные практики в структуре социальных практик: криминологические проблемы / В.Н. Дрёмин // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції / Відп. ред. проф. Ю.М. Оборотов // Одеська націон. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2008. – С. 401-403.
85. Дрёмин В.Н. Правопорядок и преступность: механизмы институциональной взаимодетерминации / В.Н. Дрёмин // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри : тези Міжнародної наук.-практ. конф. / За заг. Ред.. Ю.М.Оборотова. – О. : Фенікс, 2008. – С. 192-195.
86. Дрёмин В.Н. Криминогенность транзитивных обществ (криминологические последствия распада СССР) / В.Н. Дрёмин // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнародної наук. конф. / Відп. ред. проф. Ю.М. Оборотов // Одеська націон. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2009. – С. 603 - 604.

Навчально-методичні видання:

87. Дрьомін В.М. Кримінологія. Загальна частина: навч.-метод. посіб. / В.М. Дрьомін // [Дрьомін В.М., Орловська Н.А., Мандриченко Ж.В. та ін.] / відп. ред. Дрьомін В.М. – О. : Фенікс, 2009. – 52 с.
88. Дрьомін В.М. Кримінологія. Особлива частина: навч.-метод. посіб. / В.М. Дрьомін // [Дрьомін В.М., Орловська Н.А., Мандриченко Ж.В. та ін.] / відп. ред. Дрьомін В.М. – О. : Фенікс, 2009. – 78 с.
89. Дрьомін В.М. Кримінально-виконавче право : навч.-метод. посіб. / В.М. Дрьомін // [Дрьомін В.М., Стефанов С.О., Березовський А.А. та ін.] / за заг. ред. Стефанова С.О. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – 123 с.
90. Дрьомін В.М. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / В.М. Дрьомін, В.О. Туляков, Н.А. Орловська // відп. ред. Дрьомін В.М. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – 172 с.
91. Dryomin V.N., Zelinskaya N.A., Pashkovsky N.I., Yagunov D.V. International Standards of Human Rights in the Sphere of Criminal Justice and Penitentiary System: Academic Program. – Odessa : Odessa National Academy of Law, 2007. – 54 p.

92. Дрьомін В.М. Зарубіжні пенітенціарні системи : метод. рекомен. / В.М. Дрьомін, Д.В. Ягунов. – О., 2007. – 37 с.

АНОТАЦІЇ

Дрьомін В.М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. - Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2010.

Дисертація присвячена створенню цілісної концепції, яка розкриває механізм криміналізації сучасного українського суспільства і сутність злочинності з позицій інституціоналізму як міждисциплінарної методологічної теорії. Сформована інституціональна концепція криміналізації суспільства, в основі якої лежать два взаємопов'язані глобальні процеси: криміналізація соціальних інститутів та інституціоналізація кримінальних практик. Досліджено еволюція доктринальних поглядів на злочинність як соціальний феномен, визначені основні теоретичні підходи до ідентифікації понять «злочинність» та «злочинець», їх сутності та змісту. Розкрито природу злочинності як прояву соціальної патології та деструктивності, що руйнує інституціональну цілісність соціуму. Злочинність розглянуто з позицій теорії соціальної практики та предметної діяльності в рамках інституціонального підходу; охарактеризовано механізм зворотного впливу злочинності на суспільство в зазначеному контексті; на основі інституціонально-синергетичного методу подано визначення злочинності як відкритої соціальної системи кримінальних практик. Обґрунтовано, що зареєстрована і латентна частина кримінальних практик є єдиним соціальним явищем, що має загальну детермінацію і соціальний механізм прояву. Проаналізовано основні кримінологічні теорії, засновані на економічному і соціологічному інституціоналізмі. Розкрито зміст і методологічне значення інституціональної теорії криміналізації суспільства, сформульовано її концептуальні основи, досліджено характер і ступінь впливу інституціональної кризи, що виявилася в руйнуванні і деформації соціальних інститутів у пострадянських державах, на процеси криміналізації суспільства. Розкрито особливості криміналізації соціальних інститутів та інституціоналізації окремих кримінальних практик у період перехідного (транзитивного) стану суспільства. Проаналізовано механізм інституціоналізації тіньової та кримінальної економіки, корупції, організованої злочинності.

Ключові слова: злочинність, діяльність, кримінальні практики, деструктивність, інституціоналізація, деінституціоналізація, тіньова і кримінальна економіка, корупція, організована злочинність.

Дрьомін В.Н. Институциональная теория преступности и криминализации общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-

исполнительное право. - Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2010.

Диссертация посвящена созданию целостной концепции, раскрывающей механизм криминализации современного украинского общества и сущность преступности с позиций институционализма как междисциплинарной методологической теории. Обоснована институциональная теория криминализации общества, в основе которой лежат два взаимосвязанных глобальных процесса: криминализация социальных институтов и институционализация криминальных практик. Прослежена эволюция доктринальных взглядов на преступность как социальный феномен, определены основные теоретические подходы к идентификации понятий «преступность» и «преступник», их сущности и содержанию. Раскрыта природа преступности как проявление социальной патологии и деструктивности, разрушающей институциональную целостность социума. Преступность рассмотрена с позиции теории социальной практики и предметной деятельности в рамках институционального подхода, охарактеризован механизм обратного влияния преступности на общество в отмеченном контексте. На основе институционально-синергического метода дано определение преступности как открытой социальной системы криминальных практик. Обосновано, что зарегистрированные и латентные криминальные практики являются единым социальным явлением, которое имеет общую детерминацию и социальный механизм проявления. Проанализированы основные криминологические теории, основанные на экономическом и социологическом институционализме. Раскрыты содержание и методологическое значение институциональной теории криминализации общества, сформулированы ее концептуальные основы, исследован характер и степень криминогенного влияния институционального кризиса. Обосновывается, что в криминологическом понимании механизм институционализации преступности предстаёт как социальный процесс, который имеет три последовательных этапа – типизацию, объективизацию и легитимацию криминальных практик. Обосновано, что в механизме институционализации преступности проявляется взаимодействие личностных и социальных факторов, которые обуславливают определенную социальную активность индивидов. Воспроизводится определенный тип поведения, характер и направленность которого обусловлены конкретной социокультурной средой.

Анализируются представления относительно роли средств массовой коммуникации как важного культурологического фактора институционализации преступности и наиболее результативного способа распространения стандартов поведения и определенных ценностей.

Раскрыты особенности криминализации социальных институтов и институционализации отдельных криминальных практик в период переходного (транзитивного) состояния общества. Проанализирован механизм институционализации теневой и криминальной экономики, коррупции, организованной преступности.

Ключевые слова: преступность, деятельность, криминальные практики, деструктивность, институционализация, деинституционализация, теневая и криминальная экономика, коррупция, организованная преступность.

Dryomin V.M. Institutional theory of crime and society criminalization. – Manuscript.

Thesis to obtain the Doctor of Law degree on the specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology, Criminal Procedure Law. - Odesa National Law Academy. - Odessa, 2010.

The thesis aims at creating a holistic concept that reveals the mechanism of modern Ukrainian society criminalization and the essence of crime from the institutionalism point of view as an interdisciplinary methodological theory. The institutional concept of society criminalization has been defined, being based on two interrelated global processes: the criminalization of social institutions and the institutionalization of criminal practices. The evolution of doctrinal views on crime as a social phenomenon was studied, the main theoretical approaches to the identification of the terms "crime" and "criminal", their essence and content were determined. The nature of crime as a manifestation of social pathology and destructivity ruining the institutional integrity of the society has been revealed. The crime has been considered from the perspective of the social practice theory and the substantive activity within the framework of the institutional approach; the mechanism of reverse impact of crime on the society was described in that context; the definition of crime as an open social system of criminal practices was given based on the institutional-synergetic method. It was proven that registered and latent criminal practices represent an integral social phenomenon, which has a common determination and mechanism of social manifestation. The main criminological theories based on economic and sociological institutionalism have been analyzed. The content and the methodological importance of the institutional theory of society criminalization have been revealed; its conceptual framework has been formulated; the nature and impact of the institutional crisis manifested through destruction and deformation of social institutions in the post-Soviet states on the processes of society criminalization have been studied. The particularities of social institutions criminalization and institutionalization of individual criminal practices within the period of transitional state of a society have been revealed. The mechanism of institutionalization of shadow and criminal economy, corruption, organized crime has been analyzed.

Keywords: crime, activity, criminal practices, destructivity, institutionalization, deinstitutionalization, shadow and criminal economy, corruption, organized crime.